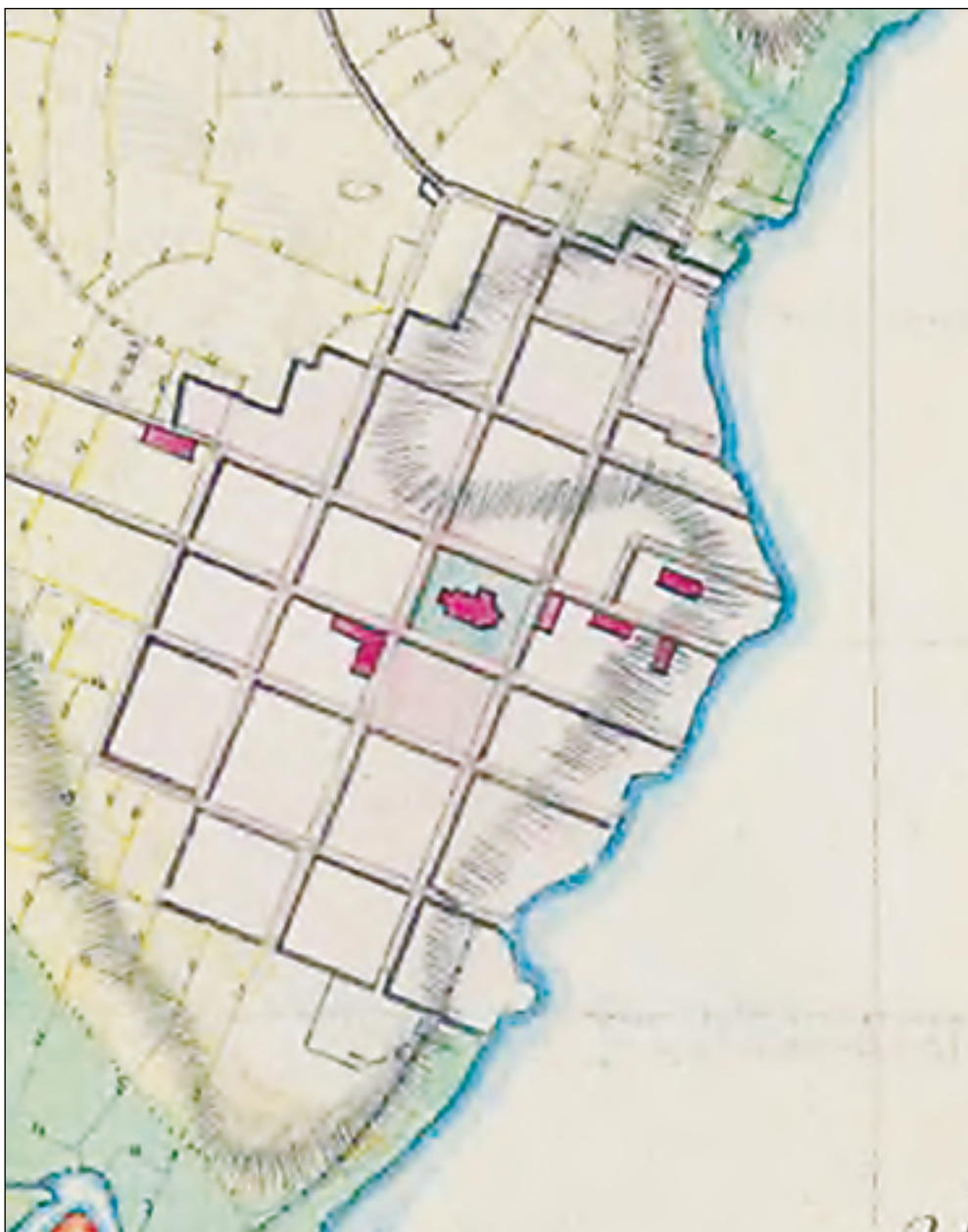

Glasstorget i Nora

RAÄ 164:1 i Nora kommun och Nora socken, Västmanlands län

Ebba Knabe

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2016:12

SÄRSKILD ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Glasstorget i Nora

RAÄ 164:1 i Nora kommun och Nora socken, Västmanlands län

Ebba Knabe

Lst dnr 431-6152-2013

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2016 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2016:12

Författare Ebba Knabe

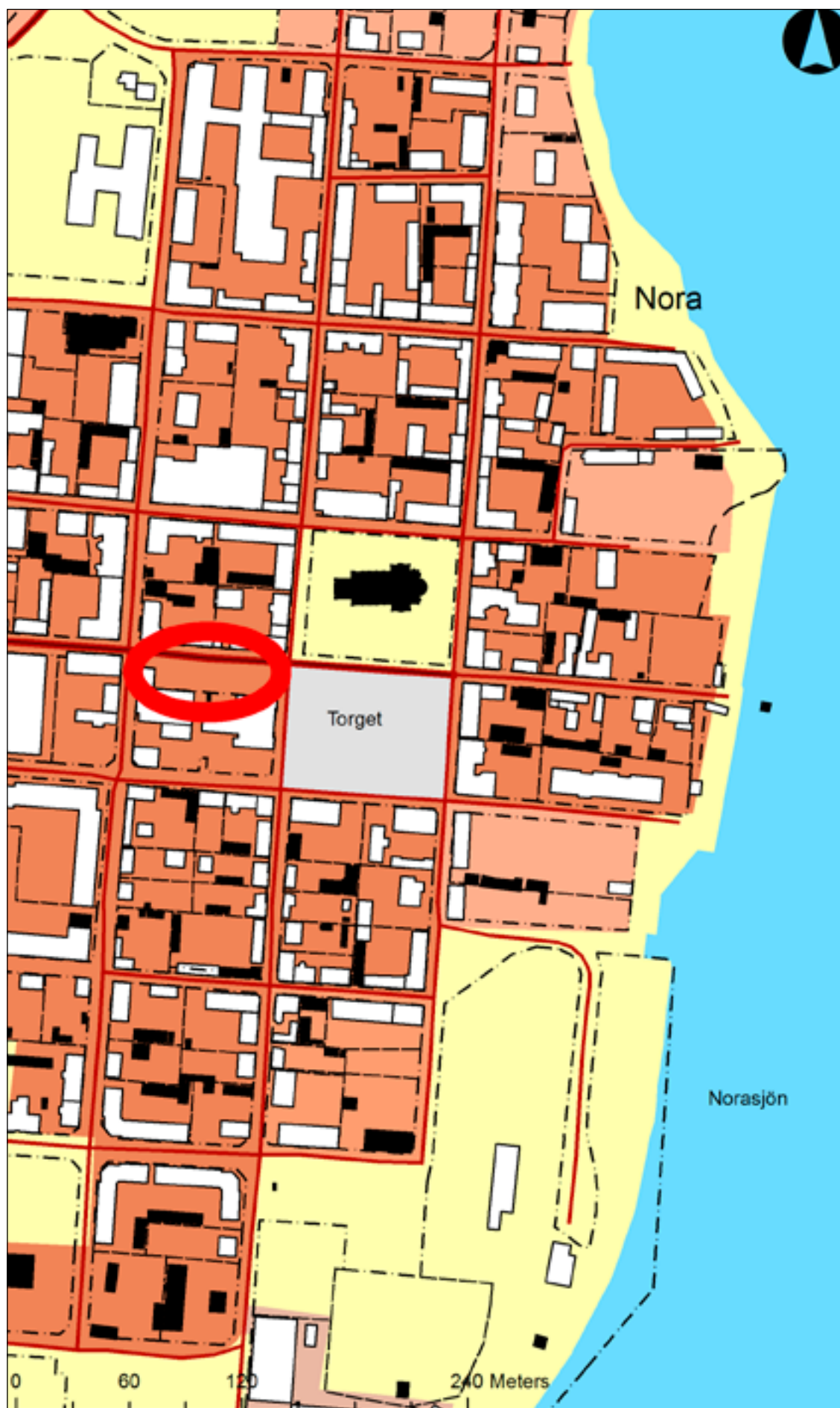
Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

Omslagsfoto Karta från 1854 ritad av Eric Em Öhman
med Rådhusstugan inritad.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr 2012/0903.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Syfte	6
Metod och genomförande.....	6
Resultat	10
Tolkning.....	13
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	14
Referenser	15
Tekniska och administrativa uppgifter.....	16
Bilagor	17
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	<i>17</i>
<i>Bilaga 2. Anläggningstabell.....</i>	<i>18</i>

Figur 1. Området med den aktuella undersökningsplatsen markerad med en röd cirkel.

Sammanfattning

I samband med att Nora kommun byggde om Glasstorget drogs nya VA-ledningar och Storgatan fick ny stenläggning. Då det innebar ingrepp i fornlämning 164:1 i Nora övervakades arbetena av en arkeolog. Detta innebar att om lager och konstruktioner påträffades skulle de dokumenteras genom en särskild arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Sammanlagt drogs 14 schakt och i dem kunde spridda rester av äldre kulturlager och byggnadsrester iakttas.

Inledning

I samband med arbeten med omläggning och nedläggning av VA-ledningar på Glasstorget i Nora beslöt Länsstyrelsen i Örebro län att arbetena skulle övervakas med en särskild arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Arbetena innebar ingrepp i fornlämning 164:1 i Nora. Uppdragsgivare var Bergslagens kommunalteknik. Arbetena påbörjades under hösten år 2013 och fortsatte efter vinteruppehåll i februari år 2014.

Bakgrund och kulturmiljö

Fornlämning 164 i Nora består av äldre lämningar av bebyggelse och kulturlager från 1600-tal och framåt.

Nora fick stadsprivilegier år 1643 och var en centralort i Noraskogs bergslag. Staden levde framför allt på handel med järn (Tham 1949:29). Idag är staden en av få städer som har en stadskärna med bevarade trähus från 1700- och 1800-tal.

Ett flertal undersökningar har gjorts inom Nora 164:1, vilka framför allt resulterat i bebyggelselämningar som kan dateras till 1600-tal och 1700-tal. I kvarteret Publica Fide, öster om kyrkotomten, påträffades intakta kulturlager som utifrån keramikfynd har daterats till sent 1600- och 1700-tal (Ramström 1999). Vid en undersökning i kvarteret Fisker år 2008, beläget öster om torget, påträffades byggnadsrester och en gårdsplan från åren 1608–1731 (Ramström 2008). Efter stadsbranden år 1731 hade hyrstallar uppförts på platsen som sedermera revs år 1971.

År 2009 undersöktes en del av Storgatan väster om torget. Vid undersökningen påträffades byggnadsrester som överlagrades av ett brandlager, vilket ansågs härröra från stadsbranden år 1731 (Knabe 2010).

Under sommaren år 2009 utfördes en schaktningsövervakning i Nora i samband med att fiberkabel grävdes ned. Ett flertal gator kom att beröras av markarbetet, bland annat Storgatan, Skolgatan, Borgmästargatan, Fogdegatan och Kungsgatan (Appelgren 2012). Även om

undersökningarna omfattade långa sträckor, var grävdjupet på 0,3 meter för grunt, vilket resulterade i få och sporadiska spår av kultur- och odlingslager som daterades till 1700- och 1800-tal.

År 2011 utförde Arkeologgruppen AB en arkeologisk för- och slutundersökning av kvarteret Ekorren (Ramström 2013). Vid undersökningarna påträffades rester av hus, källare och gårdsmiljöer med tydlig tomtindelning från 1600- och 1700-tal.

Vid schaktning längs Borgmästargatan och västerut från Rådstugugatan påträffades rester efter en äldre gata från 1600-talet som låg under dagens gatsten och sättsand (Bergold 2011).

Syfte

Syftet med schaktningsövervakningen var att säkerställa att arkeologiska lämningar inte skulle komma till skada vid arbetena. Om sådana påträffades skulle dessa undersökas, dokumenteras och tolkas.

Målsättningen var att konstatera och dokumentera:

- *eventuell förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder*
- *eventuell förekomst av anläggningar och bedömning av deras typ, antal och ålder*
- *eventuellt fyndinnehåll, vilket ska inkludera en bedömning av fyndens typ, antal och ålder*
- *bedömning av fornlämningens bevarandegrad*
- *bedömning av vilka typer av aktiviteter som ligger bakom de kulturlager, anläggningar och fynd som påträffas vid undersökningarna.*

Metod och genomförande

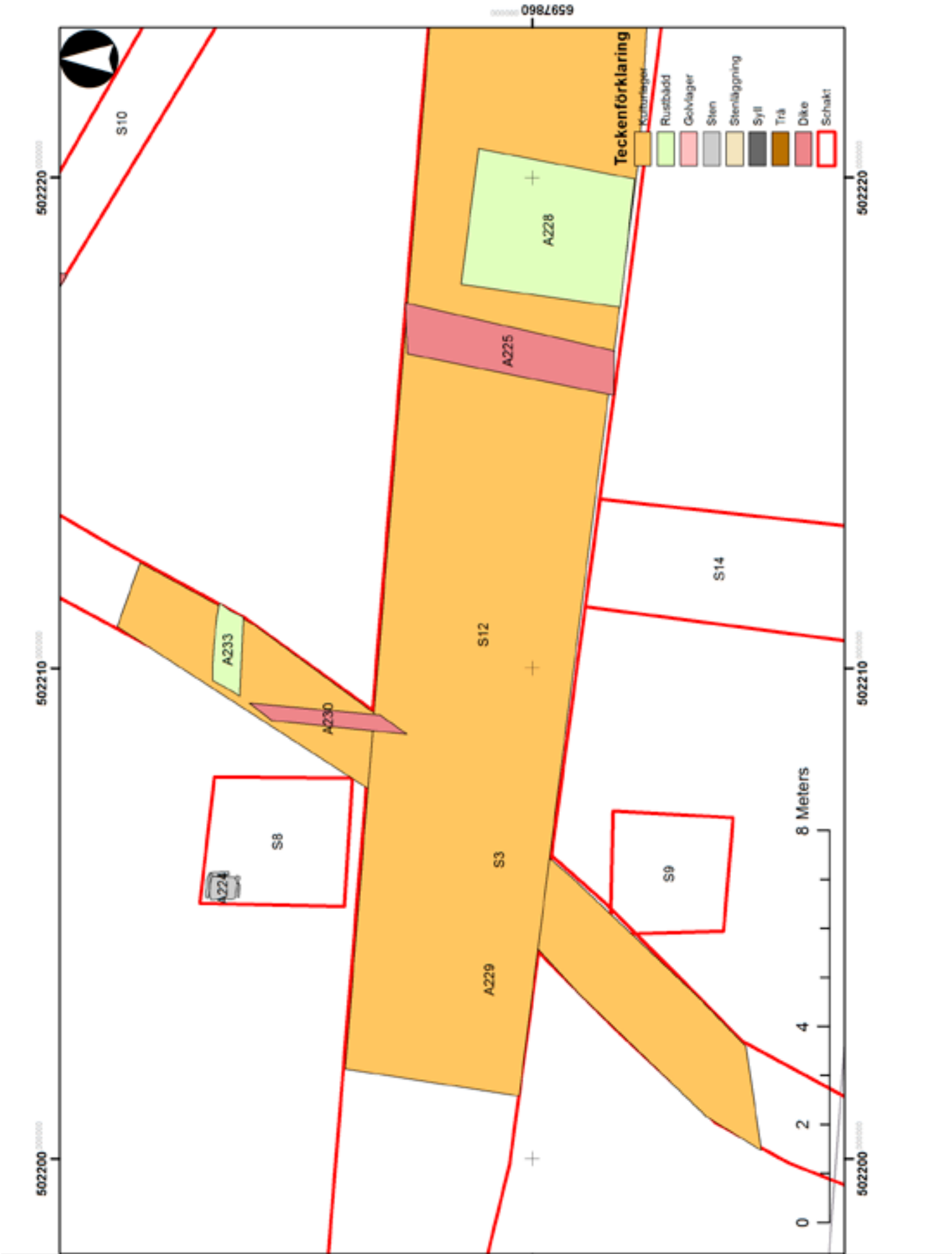
Plandokumentationen var analog och vid kontroll av sektioner och grävning av kulturlager användes handverktyg.

Anläggningar och lager handgrävdes för att utröna funktion och typ samt dokumenterades skriftligt, fotograferades och ritades av för hand i plan och sektion. Schakten dokumenterades skriftligt och fotograferades samt uppmättes för hand. Plan- och sektionsritningar digitaliserades i efterhand i ArcGIS 10.1.

Övervakningen skedde i samband med schaktningsarbetena för det planerade arbetsföretaget. Schakten grävdes med den på platsen befintliga grävmaskinen och enligt anläggningsarbetets plan.

Figur 2. Plan över schakten. Skala 1:500.

Figur 3 och 4. Plan med schakt och anläggningar. Skala 1:100.

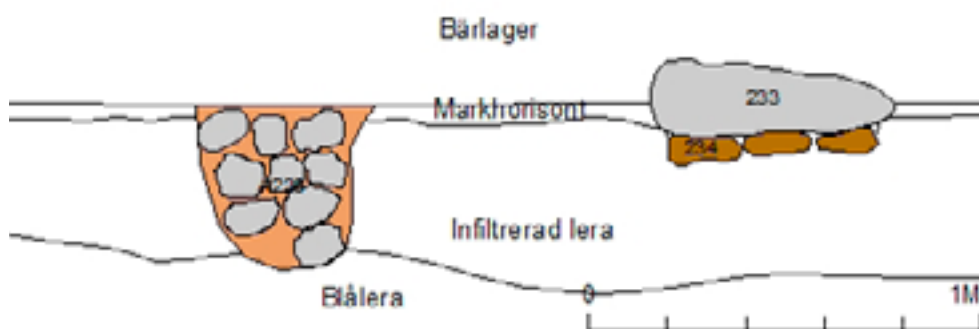

Resultat

Totalt grävdes 14 schakt och den allmänna stratigrafin i området bestod av 0,5 meter bärlager under gatu- respektive torgnivån. Under bärlagret fanns sporadiskt över ytan en äldre marknivå, cirka 0,01–0,02 meter tjock.

Inledningsvis grävdes två schakt med grävmaskin, S1 och S2. I dessa schakt fanns inget av antikvariskt intresse. Schakten bands senare samman, S13, och det kunde konstateras att Storgatans norra del sannolikt blivit påverkad av senare tids gatuarbeten och att inga äldre lämningar fanns bevarade. Under gatubeläggningen fanns ett bärlager om cirka 0,5 meter och därunder lera.

I gatans södra del, i anslutning till torget, fanns under ett bärlager om 0,5 meter rester av stenfyllda diken. Totalt påträffades tre diken, A225 i schakt 12 och schakt 10, A226 i schakt 10 samt A230 i schakt 3, som sträckte sig i nordsydlig riktning. Dikenas längd var svår att uppskatta men de verkar ha löpt tvärs över gatan och ner över Glasstorget. Dikena var 0,5–1 meter breda och cirka 0,5 meter djupa. Intill A230 i schakt 3 fanns en konstruktion, A233, bestående av tre brädor som fortsatte in i profilväggarna, cirka 0,05 meter tjocka och 0,2 meter breda. På träresterna låg en sten, cirka 0,5 meter stor. Sannolikt har konstruktionen haft en stödjande funktion till ett äldre hus och hör troligen tidsmässigt ihop med de dränerande stenfyllda dikena. Samtliga anläggningar låg stratigrafiskt över en markhorisont som bestod av brun humös lerblandad silt med inslag av träflis.

Figur 5. Profil över ett av de stenfyllda dikena (A230) och förstärkningen (A233), båda i schakt 3.

I schakt 4 påträffades påträffades 0,5 meter under gatunivån en stenrad, sannolikt resterna av en syll (A217). Den sträckte sig i östvästlig riktning och bestod av stenar som var mellan 0,2 till 0,5 meter stora. De låg i två rader och utgjorde tillsammans en 0,7 meter bred syll. Synlig

längd var 2 meter. Strax sydväst om A217 fanns rester av ett parti med stenar (A219) som utgjort ett 1,5x1 meter stort spisfundament. Fundamentet bestod av relativt flata stenar som var cirka 0,3–0,5 meter stora. Intill fundamentet fanns rester av brända golvreglar (A222). Reglarna bildade ett kors med en 1,5 meter lång regel i öst-västlig riktning, den andra, 1 meter lång, i nord-sydlig riktning. I anslutning till reglarna fanns en sten som möjligen utgjort en syllsten 0,6x0,4 meter stor (A220). I anslutning till fundamentet fanns sporadiskt rester av ett golvlager (A221). I lagret fanns skärvor av keramik, yngre rödgods som kan dateras till 1600-talet.

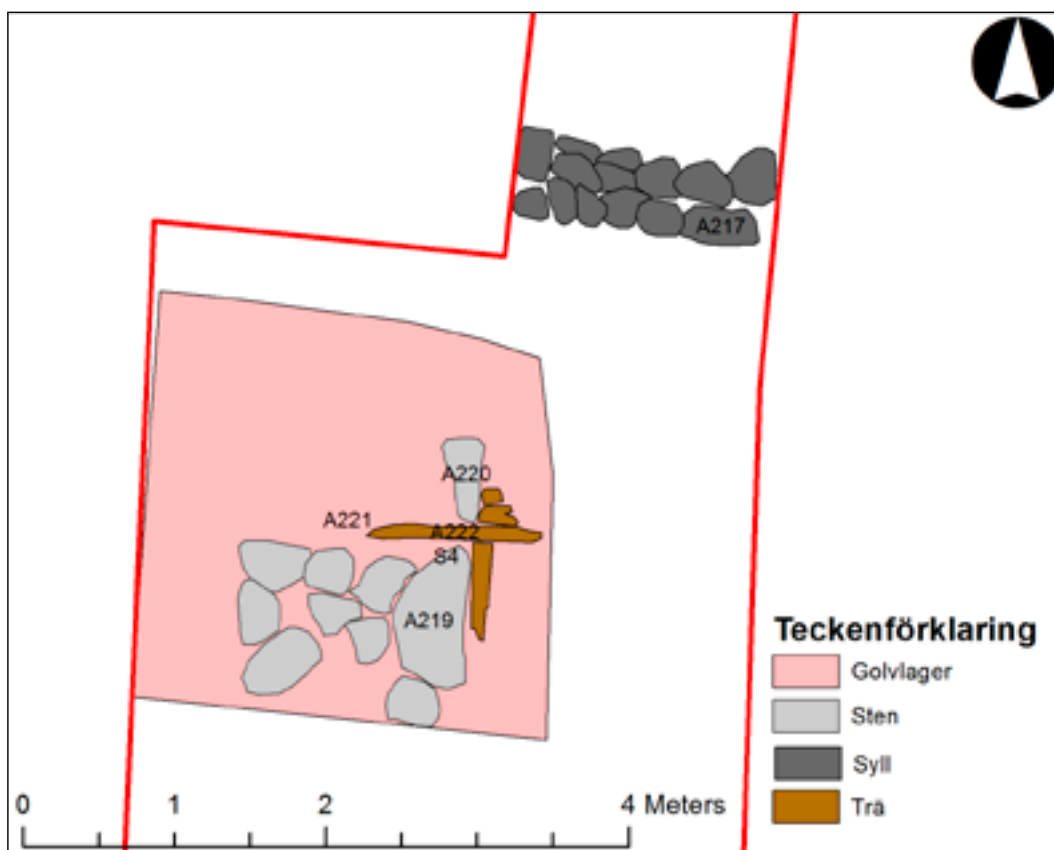
Figur 6. Spisfundamentet och omnämnda trärester samt syllsten sedda från norr. Foto taget av Arkeologgruppen AB.

Sannolikt hör resterna ihop med de lämningar som påträffades i schakt 5 som bestod av syllrad, ett stengolv och stenar som markerar ingången. Golvresterna (A210) bestod av flathuggna stenar som var cirka 0,2 till 0,4 meter stora. Stenarna var lagda på leran som fanns 0,7 meter under dagens nivå. Norra delen av golvet var stört av en 0,5 meter bred ledning men därefter fanns en rad med stenar, A212, som sannolikt utgjort en syllstensrad. Stenraden bestod av cirka 0,4 meter stora stenar och de låg med två eller tre stenars bredd. Syllstenarna låg i anslutning till tre flata stenar som var cirka 0,6x0,3 meter stora, A212. Troligen markerar stenarna en ingång.

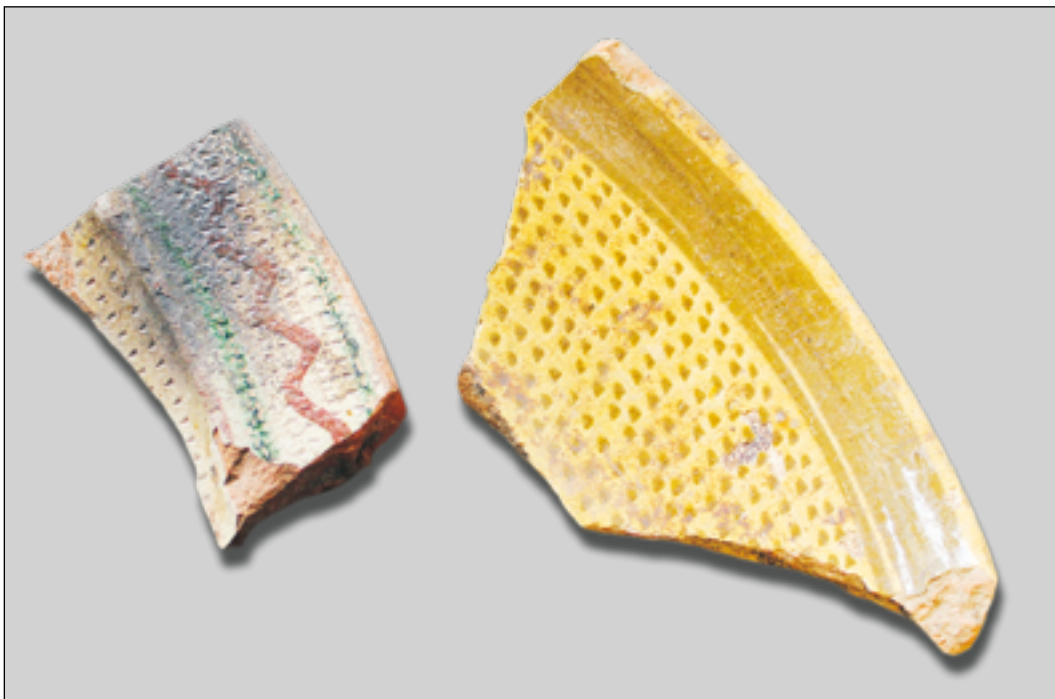
I schakt 6, sydöst om schakt 5, fanns större stenblock, A223, som låg på en djup om 0,6 meter. Stenarna var upp till 1,25 meter i diameter.

I schakt 8 fanns en sten (A224), 0,45x0,45 meter stor som sannolikt var en syllsten.

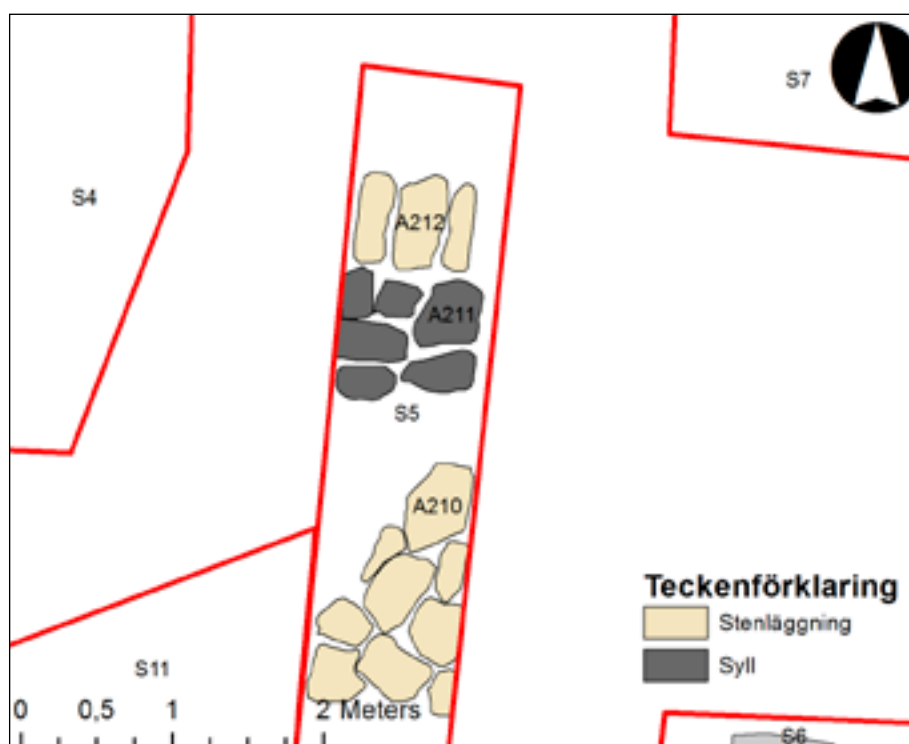
I schakt 12 fanns en rustbädd på ett djup om 1,4 meter. Stockarna låg i lera samt var 1,5 meter långa och 0,25 meter i diameter. Ovan stockarna fanns stenar mellan 0,4 till 0,5 meter i diameter.

Figur 7. Plan över lämningarna i schakt 4. Skala 1:50.

Figur 8. Skärvor av rödgods. Foto av Arkeologgruppen.

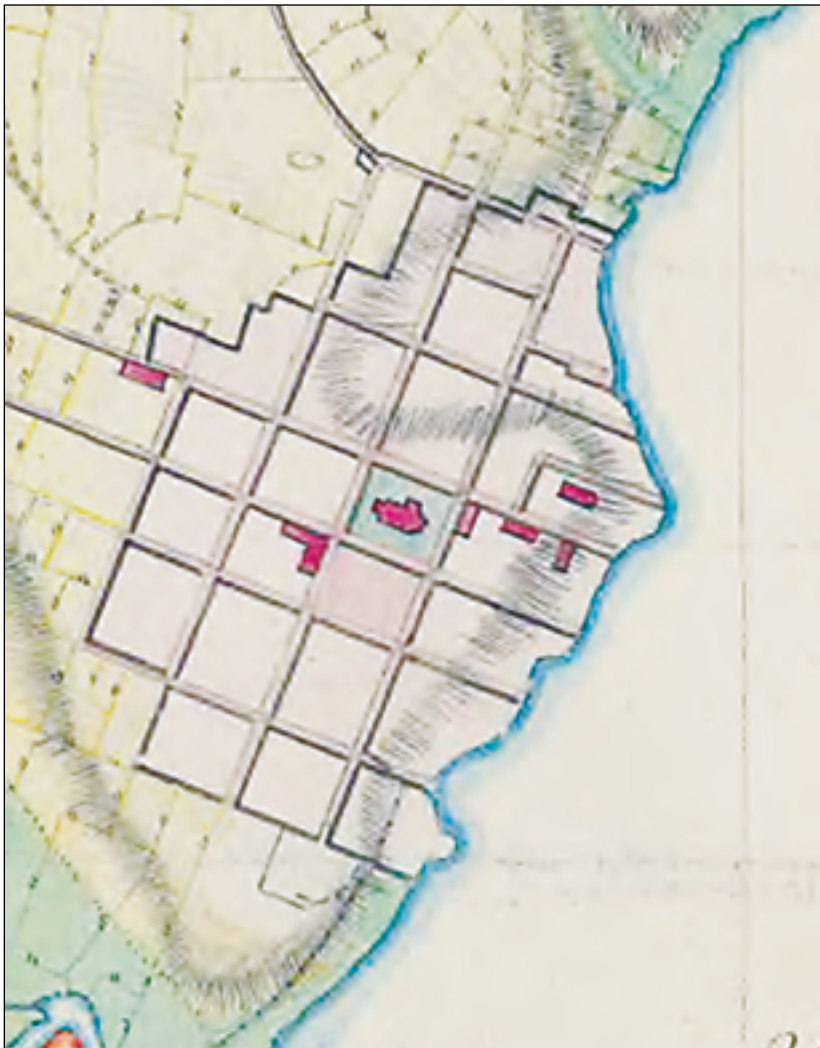
Figur 9. Plan över lämningarna i schakt 5. Skala 1:50.

Tolkning

Husresterna härrör sannolikt från en stadsgård som haft sin front ut mot Storgatan. Tomten (nr 46 på 1680 års karta) var granntomt med rådhusomtten (nr 45 på 1680 års karta) som då låg i hörnet av Rådstugu- och Borgmästargatorna. Rådhuset uppfördes direkt efter stadsgrundandet och genomgick flertalet reparationer innan det ödelades i branden år 1731 (Tham 1949:534).

Det nya rådhuset uppfördes på samma tomt, även om andra önskemål hade framlagts, bland andra ville landshövdingen att det skulle ligga mitt på torget. Byggnaden uppfördes heller inte i sten utan det nya rådhuset blev en ganska oansenlig träbyggnad som, trots att den från början var avsedd som ett provisorium, fick fungera som stadens rådhus under flera årtionden (Tham 1949:548ff). Byggnaden renoverades efter en brand och försågs med en övervåning och klockstapel, men byggnaden förföll ganska snart. År 1786 inköptes gården bredvid, det vill säga vår aktuella tomt, som ansågs vara av "fast virke, där man inrättade en stor rådhusstuga eller rådhusstuga som det står på kartan (Tham 1949:550).

Husresterna som kom i dagen vid schaktningsarbetena härrör sannolikt delvis från ett bebyggelseskede före branden år 1731, med undantag från lämningarna i schakt 6 och schakt 8. De härrör sannolikt från rådhusalen som uppfördes på tomt 46.

Figur 10. Karta från år 1854 ritad av Eric Em Öhman med Rådhusstugan inritad.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Det övergripande syftet med den särskilda arkeologiska undersökningen var att bidra till den allmänna kunskapsuppbyggnaden inom arkeologin i Örebro län och det specifika syftet var att undersöka, dokumentera och tolka aktuella delar av fornlämningarna.

De frågor som ställdes inför undersökningen har besvarats och inga avvikelser från undersökningsplanen har gjorts. I den mån det har varit möjligt har utbredningen av kulturlager fastställts, samt dess ålder och karaktär bestämts. Anläggningsförekomsterna har fastställts och ytans bevarandegrad är också klarlagd. Likaså har bestämts vad som ligger bakom kulturlagrens tillkomst i den mån det har varit möjligt.

Referenser

Tryckta källor

- Appelgren, A. 2012. *Kabeldragningar i nora - Spår av kulturlager och odlingslager*. Arkeologisk undersökning. UV rapport 2012:185.
- Bergold, H. 2010. *Spruthuset i Nora*. Arkeologisk schaktningsövervakning. Närke, Nora socken, Nora, Borgmästargatan, Nora 164:1. Arkeologgruppen AB, Rapport 2011:16. Örebro.
- Bergold, H. 2011. *Borgmästargatan i Nora*. Antikvarisk kontroll. Västmanland, Nora socken, Nora kommun, Nora 164:1. Arkeologgruppen AB, Rapport 2011:16. Örebro.
- Esbjörnsson, E. 2000. *Kyrkor i Örebro län - en vägledning till svenska kyrkans kyrkobyggnader*. Örebro.
- Esbjörnsson, E. 2003. *Nikolaikyrkans kyrkogård/kyrkotomt i Örebro. Historik*. Rapport från Stiftelsen Örebro läns museum.
- Knabe, E. 2010. *Storgatan i Nora*. Arkeologisk schaktningsövervakning. Närke, Nora socken, Nora, Storgatan, RAÄ 164. Arkeologgruppen AB, rapport 2010:09. Örebro.
- Knabe, E. 2011. *Stationsområdet i Nora*. Arkeologisk schaktningskontroll. Vsm, Nora socken, Nora kommun, RAÄ 164:1. Arkeologgruppen AB, rapport 2011:08. Örebro.
- Ramström, A. 1999. *Kulturlager i Nora stad*. Arkeologisk förundersökning. Rapport i ATA, dnr 421-5627-1996. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Ramström, A. 2008. *Kv Fisker 4*. Arkeologisk förundersökning. Riksantikvarieämbetet. UV Bergslagen, rapport 2008:18. Stockholm.
- Ramström, A. 2013. *Kvarteret Ekorren, Nora resecentrum*. Arkeologisk förundersökning och särskild arkeologisk undersökning. Västmanland, Nora socken, Nora kommun, RAÄ 164:1. Arkeologgruppen AB, rapport 2013:04. Örebro.
- Tham, Wilhelm. 1949. *Lindesberg och Nora städer under trehundra år 1643–1943*. Utgiven i samband med Lindesbergs och Nora 300-årsjubileum.

Tekniska och administrativa uppgifter

Landskap	Västmanland
Län	Örebro
Kommun	Nora
Socken	Nora
Fastighet	Nora 1:1
Fornlämningsnummer	Nora 164

Projektledning	Ebba Knabe
Personal	Ebba Knabe Johnny Rönngren Helmut Bergold

Undersökningstid	2013-10-29 till 2014-02-26
Exploateringsyta	1230 m ²
Undersökt yta	494 m ²
Koordinater	X 6597858 Y 602194
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Länsstyrelsens diarienummer
431-6152-2013

Arkeologgruppens projektnummer
2013_35

Arkiv
Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd
Inga fynd omhändertogs.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Orientering	Storlek	Djup	Stratigrafi	Anläggningar
1	Ö-V	3x2	1,8	Bärlager 0,6 lera	—
2	Ö-V	2x2	1,8	Bärlager 0,6 lera	—
3	N-S	15x1		Bärlager 0,6 lager	A233, A230, A229
4	N-S	8x2	1,8	Bärlager 0,6 lager 0,6-0,62 lera	A217, A220, A221, A222, A219
5	N-S	3x1	1,8	Bärlager 0,6 lager 0,6-0,62 lera	A 212, A211, A210
6	-	1,5x1,5			A223
7	-	1,5x1,5			
8	-	1,5x1,5			
9	-	1,5x1,5			
10	SÖ-NV	10x1	1,8		A226, A225
11	SV-NÖ	3x2	1,8	—	—
12	Ö-V	19x3	1,8	Bärlager 0,6 A225 0,6-0,65, A225 0,65-1,4, nedgrävd i lera.	A228, A229, A225
13	Ö-V	33x1,5	1,8	Bärlager 0,6 lera	—
14	N-S	14x2	1,5	—	—

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anläggning	Schakt	Typ	Beskrivning
210	5	Stengolv	6st flathuggna stenar, cirka 0,2-0,4 m stora.
211	5	Syllstensrad	Två- till treradig. 0,4 meter stora stenar.
212	5	Sten	Ingångsstentar? 0,6x0,3 m stora.
217	4	Syllrad	Tvåradig stensyll i östvästlig riktning. Stenarna var 0,2-0,5 m stora.
219	4	Spisundament	1,5x1 m stort bestående av 0,3-0,5 m stora flata stenar.
220	4	Syll	0,6x0,4 m stor.
221	4	Golvlager	Sandig silt. Elpåverkat. Fynd av keramik (ej tillvaratagen).
222	4	Reglar	Golvreglar i trä. Brända. Dåligt bevarade.
223	6	Fundament	Sprängsten
224	8	Syllsten	0,45x0,45 m stor.
225	10	Dike	Stenfyllt dike. 1 m brett, 0,5 m djup.
226	10	Dike	Stenfyllt dike. 1 m brett, 0,5 m djup.
228	12	Rustbädd	Stockar 1,5x0,25 stora. Ovan låg stenar 0,4-0,5 meter stora.
229	12	Lager	Siltblandad lera. Markhorisont.
230	3	Dike	Stenfyllt dike. 1 m brett, 0,5 m djup.
233	3	Rustbädd	Tre par parallella plankor 0,05 m tjocka och 0,2 meter breda.

